

**TÜRK HALI SANATINDA YOZLAŞMA ETKİLERİ VE
ALINABİLECEK TEDBİR ÖNERİLERİ****THE EFFECTS OF DEGENERATION AT TURKISH CARPET ART
AND SOME PRECAUTION RECOMMENDATIONS***Sibel YILDIZ****Özet:**

Geleneksel halılarımız ihtiyaçlarımız doğrultusunda üretilmiş olup, dokuma tekniği, desenleri ve kullanılan tekstil maddeleriyle formlarını oluşturarak, kültürel dokumuza paralel olarak şekillenmiştir. İlk örneklerden günümüze kadar yapılan incelemelerde; Türk toplumun zaman içerisindeki sosyolojik, psikolojik, ekonomik, coğrafik, kültürel değişim ve gelişimlerinin, yansımalarını halılarda gözlemleyebiliriz. Bu nedendir ki; geleneksel el halılarımız birer arşiv vesikası kadar önemlidir. Bu arşiv vesikalarının örneklerinin yozlaşması, kültürel mirasın gelecek kuşaklara hatalı ulaşmasına neden olacaktır. Bu amaçlar doğrultusunda, yapılan çalışmayla yozlaşma sebepleri belirlenerek, tedbir önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halı, Halı Ekspertiği, Bozulma, Yozlaşma.

Abstract:

Our traditional carpets are produced according to our needs. Their weaving technique, patterns and textile materials are shaped in parallel with our cultural structure. From past to the present, through the studies on the first examples of the carpets, we can observe the reflection of Turkish society's sociological, psychological, economic, geographic and cultural change and development. That is why the traditional hand rugs are as important as an archive document. The corruption of the examples of this archive will cause the incorrect cultural heritage to reach the next generations. For these purposes, in this study the proposed measures are tried to develop through the identification of the corruption causes.

Key words: Carpet, Carpet Expertise, Corruption.

İnsanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkan el sanatları, toplumların yaşayış biçimleri ve doğal çevre koşullarına göre değişimler göstermiş ve o toplumun kültürel özelliklerini yansıtır hâle

---

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü – Niğde
sibelyildiz39@hotmail.com

gelmiştir (Yazıcıoğlu ve Tezel, 1997, s. 1). El sanatları toplumun yaşam seviyesinin ve zekâsının göstergesidir. Bir toplumun kuşaktan kuşağı aktarılmaya değer sosyal yaşam tarzları ve simgeler bütünüdür. Bu nedenle el sanatları bir toplumun yüzyıllar boyu süregelen, kuşaktan kuşağı aktarılan gelenekler ile devam eden en önemli değerleridir. El sanatları tarihtir, o toplumun uygarlık ve zekâsının, yaşadığı çağda ulaştığı seviyenin göstergesidir (Sürür ve Sürür, 1992, s. 432). Geleneksel el sanatlarımız içinde en önemlilerinden olan halı, millî kültür birikimini hem maddi hem de manevi tabakasında yansıtır. Kullanılan ham maddesiyle boyasıyla, uygulanış tekniğıyle ve yanışlarıyla kültürel özelliklerimizi, mükemmel biçimde bünyesinde sergiler.

Geleneksel halılarımız günlük kullanım ihtiyaçlarımız doğrultusunda üretilmiş, dokuma tekniğı, desenleri ve kullanılan tekstil maddeleriyle formlarını oluşturarak kültürel dokumuza paralel olarak şekillenmiştir. İlk örneklerden günümüze kadar yapılan incelemelerde; Türk toplumun zaman içerisindeki sosyolojik, psikolojik, ekonomik, coğrafik, kültürel değişim ve gelişimlerinin yansımalarını halılarımızda gözlemleyebiliriz. Bu nedenledir ki; geleneksel el halılarımız birer arşiv vesikası kadar önemlidir.

Milletleri tarihî bir varlık olarak oluşturan kültürel değerlerin en önemli elemanlarından biri sanat gelenekleri ve bu geleneklerden doğan estetik kriterleridir. Yüzyıllardan beri devam eden motif, kompozisyon ve estetik kriterler toplumun inançları doğrultusunda şekillenmekte ve çok az değişikliğe uğrayarak devam etmektedir. Türklerin inanç felsefelerine dayalı olarak yaptıkları halı ve kilimlerin süsleme programlarında da bu prensipleri ve estetik kriterleri takip etmek mümkündür (Karamağaralı, 1997, s. 28).

Halıcılık, Orta Asya'da doğduktan sonra zamanla bütün dünyaya yayılmıştır.

Halı sanatının ilk gelişmesinde üç devir, Konya Selçuklu devrine gelinceye kadar, M.Ö. 3. yüzyıl Asya Hunlarından kalan Pazırık halısı, Dođu Türkistan'da bulunma 3 ve 6. yüzyıllar arası 400 yüzyıllık devreyi kapsayan halı parçaları ve Fustat'da bulunan 9. yüzyıl Abbasi devrinden geometrik dekorlu parçalar olarak görülebilir. Bundan sonra 1220'de tamamlanan Konya Alaeddin Camisinde bulunan Anadolu Selçuklularına ait 13. yüzyıl ilk yarısından kalma halılar daha sonraki bütün halı sanatının gelişmesine temel olmuştur (Aslanapa, 1984, s. 15).

15. ve 16. yüzyıl Avrupa'sında Osmanlı halıları zenginliğin ihtişamın göstergesi olarak kullanılmaktaydı. Dönemlerin tabloları incelendiğinde, bu dönemlerde halıların şatoların balkonlarından aşağıya sarkıtıldığını, masaların üstüne serildiğini, yağlıboya tabloların arka planında fon olarak yerleştirilmesinden anlaşılmaktadır. Lorenzo Loto, Carlo Crivelli, Hans Holbein, Andrea Previtali tablolarında Osmanlı halılarının Rönesans

Avrupa’ında ki önemini anlamak mümkündür. Sanat eserleriyle birlikte tabloların kompozisyonlarında yer alan halılarımız sanat eseri niteliğinde değer görmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu’nda halıcılık, Anadolu’nun birçok bölgesinde önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Halı üretimi, Anadolu’nun birçok bölgesine yayılmış ev, atölye ve fabrikalarda üretimi sonucu, Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli ihraç ürünlerinden biri olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte ise el halısı üretiminin yanında makine halısı üretimine geçilmiştir.

20. yüzyılın başlarında Türkiye halıcılığı artık Avrupa ve Amerika’dan aldığı siparişlere göre imalatta bulunan bir ev sanayi hâline gelmişti. Avrupa’nın önemli halı ticaret işletmeleri müşterilerinin isteklerine uyarak hazırladıkları halı desenlerini İstanbul ve bilhassa İzmir’deki halı yapımcılarına göndererek çok sayıda halı siparişi veriyorlardı. Artan siparişler imalatı arttırmak için yün iplikleri makinelerle hazırlanmaya ve Avrupa’dan getirilen suni boyalarla boyanmaya başladı (Aytaç, 1997, s. 117).

Türk el halılarının, sürekliliği olan sipariş üretimi gerçekleştirme süreciyle birlikte, yozlaşmaya başladığı düşünülebilir.

Yozlaşma; dejenerasyon, tereddidi ve bir yapının bozulması anlamına gelmektedir (TDK, 2012).

Yozlaşmayı gelenekselleşmiş bir üretimin bozulması olarak düşünürsek; 16. yüzyılda Osmanlı Saray Halılarının dokunmasıyla birlikte, Türk Halı Sanatında görülen en önemli yozlaşma oluşmuştur denebilir. İki çözümlü ipi üzerine atılan "Türk düğümü" yerini, bu halılarda tek çözümlü üzerine atılan "sine" düğümüne bırakmıştır. Desenlemede kullanılan geometrik ve hayvan figürlü yanırların yerini ise natüralist yanırlar almıştır. Ayrıca zaman içerisinde çözümlü ve atkı ipliklerinde kullanılan elyaf türleri de değişmiştir. Yün çözümlü yerine pamuk, atkı ipi olarak da keten ve pamuğun kullanıldığı bilinmektedir.

Geleneksel el halılarımızda ki yozlaşma etkileri incelenirken üretim amaçları düşünülerek karar verilmelidir. Ticari kaygılarla üretimi gerçekleştirilen halılarla, etnoğrafik ve gelenekselliği koruma amaçlı üretilen el halılarındaki yozlaşma etkileri değerlendirilme ölçütleri, üretim amaçları düşünülerek yapılmalıdır. Sanayileşmenin başlamasıyla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli ihracat ürünü olan halılar da sipariş usulü ile beklentilere yanıt verecek şekilde dokunmuş ve desenlenmiştir.

Günümüzde el halısı dokumacılığı; özel şirketlerin atölyelerinde ya da bu şirketlerin tezgah yerleştirip dokuma yaptırdığı köylerde, Sümerbank halı işletmelerinde, Kültür Bakanlığı organizasyonunda atölyelerde, yaygın ve örgün eğitim kurumlarında, İl Özel İdarelere bağlı Halıcılık birliklerinde, AB

destekli projeler kapsamında, yerel yönetimlere bağlı atölyelerde sürdürülmektedir.

El sanatları ve el halıcılığındaki yozlaşma etkileri birçok bilim insanının araştırma konusu olmuştur.

Say (2002, s. 197), “Hızla artan küresel yozlaşma sonucu unutulmaya yüz tutan geleneksel sanatlarımız, özünde gitgide yitirilmektedir. Bu yitiriliş belki de yakın gelecekte büyük tarihi geçmişe sahip bir ulusun kimliğini de silecek, kimliksiz bir ulus haline gelmeye başlanacaktır. Endişemiz bu değerlere sahip çıkma gerekliliğini arttırmaktır”, der. Öztürk (2003, s. 113) ise “Geleneksel Türk El Sanatları’nın makro düzeyde iki büyük sorunu olduğunu, bunlardan birinin geçmişteki pek çok örneğin günümüzde üretimden kalkması veya kaybolması, bir diğeri ise “el sanatı” adı altında özgün örneklerin, değersiz taklitlerle değiştirme girişimlerinin bulunduğunu ifade etmektedir.” der. Acun ise Türk Halı sanatındaki yozlaşma etkilerini; Sağlıklı tespit ve tescil işleminin yapılmamış olmamasına, bazı kamu kurum ve kuruluşları ile eğitim kurumları dâhil yenilik peşinde koşan kişilerin modernize etme çabaları, dokuyucuya müdahale etmek veya siparişlerde bulunma ve iletişim araçlarının gelişmesi olarak gruplandırmıştır (Acun, 1996, s. 18-19).

Araştırma Sonucu Tespit Edilen Yozlaşma Sebepleri

1. Sağlıklı tespit ve tescil işlemlerini yapabilecek, uzman sayısının yetersizliği, halı uzmanlığı uygulamalarının yapıldığı resmî ya da özel birimlerin az sayıda olması,

2009 yılında el halıcılığı işletmelerinin personeline uygulanan anket çalışması sonucunda; sektör mensuplarının 75,3’ü, el halıcılığı sektöründe çalışan halı uzmanlarının mesleki yeterliliğe sahip olmadığını düşünmektedirler.

Tablo 1. Ülkemizde Halı Uzmanlığı (Eksperliği) Yapanların Gerekli Mesleki Bilgi Birikimine Sahip Olup Olmadığına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	f	%
Evet	97	24,7
Hayır	296	75,3
TOPLAM	393	100

(Kaynak: Yıldız, 2009, s. 122)

Çözüm Önerisi: Uzun yıllar el halıcılığı sektöründe çalışmış deneyimli personellerle, sanat tarihi ve el halıcılığı eğitimi almış bireylerin arasından seçilenlere sistemli halı uzmanlığı (eksperliği) bilgilerinin verilerek uzmanlaştırılması sağlanabilir. Halı uzmanlığı (eksperliği) belirlenecek

kamu kurumlarının içinde sistemli bir teşkilatlanma yapısı içerisine alınabilir.

2. Halı uzmanlığı (eksperliği) eğitiminin verildiği, eğitim programlarının geliştirilmemiş olması,

Çözüm Önerisi: Yükseköğretim kurumlarının ilgili bölümlerinde halı uzmanlığı (eksperliği) ya da el sanatları uzmanlığı (eksperliği) ana bilim dalı oluşturulabilir.

3. El halıcılığı işletmelerinin yöneticileri ve çalışanları arasında yükseköğretim mezun sayısının yetersizliği.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Sektör Personelinin Eğitim Düzeyleriyle İlgili Bulgular

EĞİTİM DÜZEYİ	f	%
İlköğretim	148	37,7
Ortaöğretim	155	39,4
Ön Lisans	15	3,8
Lisans	69	17,6
Lisans Üstü	6	1,5
TOPLAM	393	100

(Kaynak: Yıldız, 2009, s. 112)

Tablodaki veriler göstermektedir ki; el halıcılığı sektöründe çalışanların ancak % 22,9'u üniversite eğitimi almışlardır.

Çözüm Önerisi: Eğitim seviyesini yükseltmek ve el halıcılığı ile ilgili eğitim almış işsiz bireylerin istihdamı için birtakım yaptırımlar geliştirilebilir. El halıcılığı pazarlaması alanında faaliyet gösteren işletmeler ile el halıcılığı üretimi yapan işletmelerin açılabilmesi için çalışacak personelin halıcılık eğitimi alma zorunluluğu getirilebilir. Böylece üretim ve pazarlamada bilinçlenme sağlanabilir.

4. El halıcılığı sektöründe çalışıp, el halıcılığı alanında eğitimi olmayan bireylere verilen mesleki eğitim seminerlerine katılım yetersizliği.

Tablo 3. El Halıcılığı Eğitim Seminerlerine Katılım

EĞİTİM SEMİNERLERİNE KATILIM	f	%
Evet	73	18,6
Hayır	320	81,4
TOPLAM	393	100

(Kaynak: Yıldız, 2009, s. 114)

El halıcılığı sektörü mensupları kendi alanları ile ilgili, çeşitli kuruluşlar tarafından organize edilen eğitim seminerlerine %81,4'ü hiç katılmadıklarını belirtmişlerdir. Özel sektör ile kamu kurum ve kuruluşlarının kordinasyonu sonucu yapılan eğitim çalışmalarının yetersiz olduğu anlaşılmaktadır

Çözüm Önerisi: Kamu kurumları ve özel kuruluşlarca el halıcılığı ile ilgili düzenlenen eğitim seminerlerinin sayısı arttırılmalı. İşletme çalışanlarının dönüşümlü olarak katılımları sağlanmalıdır.

5. Halı desinatörleri tarafından; modernizasyon, motif birleştirme, stilizasyon çalışmaları ile yöresel halı planlarında yapılan değişiklikler,

Çözüm Önerisi: Halı desinatörlerinin eğitim süreçlerinde yozlaşmanın üstünde önemle durulmalıdır. Ayrıca geliştirilecek tedbirlerle geleneksel motiflerin ve desen planlarının deforme edilme durumunda, işletmelere hukuksal yaptırımlar getirilebilir.

6. Dokuma sonrası uygulanan kimyasal işlemlerin orjinal görünümü, dokuyu ve kaliteyi bozması,

Çözüm Önerisi: Satışa sunulacak el halıları için kalite standartlarının getirilmesi, işletmelerin standartlara uyma zorunluluğunun bulunması sonucu bu sorunların önüne geçilebilir.

7. Konservasyon ve restorasyon işlemlerinde oluşan sorunlar, konservasyon ve restorasyon işlemlerini yapanların mesleki eğitimlerinin yetersizliği,

Çözüm Önerisi: Müze ve özel koleksiyonlar haricinde yapılan konservasyon ve restorasyon işlemlerinde çalışanların, alanlarında eğitim almaları sağlanmalıdır.

8. İnternet yoluyla ulaşılan desen ve motiflerin, tasarım programlarına aktarımı ve üzerlerinde yapılan değişiklikler sürecinde oluşan hatalar,

Çözüm Önerileri: Üniversitelerin ilgili bölümlerinin web sayfalarında geleneksel el halıcılığı ile ilgili bilgiler verilmelidir. Desen ve motif yozlaşması görülen tasarımların web ortamından çıkarılması için uyarıların yapılması. Önemli el halısı merkezlerinin isimleriyle ilgili internetteki domain adresleri alınmalı.

9. Kanuni yaptırımların kullanılmaması,

Çözüm Önerisi: Yöresel el halıcılığı ile ilgili merkezlerin isimleriyle markalaşma ve patent çalışmaları yapılmalıdır. Böylece bazı ülkelerin geleneksel el halılarımızın isimlerini kullanarak üretim gerçekleştirmeleri engellenmelidir.

El halıcılığımızda yozlaşma etkilerinin önemli nedenlerinden birinin eğitim olduğu, araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Bilinçsiz gerçekleştirilen yozlaşma etkilerini azaltmak eğitimle sağlanabilir. Bilinçli ve istemli gerçekleştirilen yozlaşma etkilerini engellemek ise yasal yaptırımlarla sağlanabilir. Uluslararası hizmet veren tarafsız halı eksperliği merkezleri kurularak, halıların milli kültürel kimliklerinin dezanformasyonunun önüne geçecek ve haksız kazanç yollarını engelleyecek yasal yaptırımların bu merkezler tarafından takip edilmesi sağlanabilir. Yasal düzenlemeler getirilirken, Türk El Halıcılığı ihracat rakamlarının düşmesine neden olmayacak yaptırımlar olmasına dikkat edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Acun, H. (1996). Türk Halı Sanatındaki Yozlaşma. *Türk Soylu Halıların Halı, Kilim, Cicim Sanatı Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri* içinde. Kayseri: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Aslanapa, O. (1984). Konya Selçuklu Halılarının Menşei ve Gelişmesi. *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Halı Kongresi ve Edebiyatımızda Halı*. İstanbul: Hürriyet Ofset, Sayı No:132.
- Aytaç, Ç. (1997). *El Dokumacılığı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karamağralı, B. (1992). *Ahlat Mezar Taşları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, İ. (2003). *Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş*. İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık.
- Say, N. (2002). Düz El Dokumalarından Kilimin İlköğretim Programlarında Kullanılması Gerekliliği. *G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (1), Ankara.
- Sürür, A. ve Sürür, A. (1992). 21. Yüzyılda Geleneksel Türk El Sanatları İçin Öneri ve Önlemler. *Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri* içinde (İzmir). Ankara: TTK Basımevi.
- TDK. (2012). *Güncel Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f8863bb1be2f9.3419
- Yazıcıoğlu, Y., ve Tezel, Z. (1997). Türk El Halılarının Yurt Dışı Platformlarda Tanıtılması ve Tüketim Olanaklarının Aktarılması Üzerine Somut Öneriler. *Türkiye'de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildirileri* içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1861.
- Yıldız, S. (2009). *Meslek Yüksekokullarında Halıcılık Eğitiminin, Halıcılık Sektöründeki Yeri, Önemi ve Halı Eksperliği Alanına Katkısının Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.